

KONSTITUCINĖ TEISĖ Į NEMOKAMĄ GYDYMĄ: INTERPRETAVIMO PROBLEMOS

Laimonas Markauskas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, 08303 Vilnius
Telefonas 271 45 46
Elektroninis paštas ktk@mruni.lt

Pateikta 2005 m. balandžio 21 d.

Parengta spausdinti 2005 m. balandžio 29 d.

Pagrindinės sąvokos: teisė į nemokamą gydymą, socialinės žmogaus teisės, interpretavimas, sveikatos sistema, sveikatos priežiūra, sveikatos priežiūros priimtumas, sveikatos priežiūros priimamumas, nemokama medicinos pagalba, valstybės laiduojama medicinos pagalba, būtinoji medicinos pagalba.

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostatos, įtvirtinančios, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, o įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką, ir pateikiama šių Konstitucijos nuostatų interpretacija.

Autorius analizuoja teisės į nemokamą gydymą įtvirtinimą Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose, nagrinėja valstybės įsipareigojimų, nustatytų Konstitucijos 53 straipsnyje, pobūdį, kokiems asmenims turėtų būti taikoma ši teisė, kokia yra nemokamos medicinos pagalbos apimtis ir kaip užtikrinama teisė į nemokamą gydymą laikantis kai kurių Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų.

Konstitucijos 53 straipsnyje iš esmės deklaruojama teisė į sveikatos priežiūrą bei įtvirtinta iš esmės blanketinė norma, nukreipianti į nemokamos medicinos pagalbos ir nemokamo gydymo reglamentavimą pagal įstatymą. Todėl nagrinėjant valstybės įsipareigojimus pagal Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalį nemažai remiamasi ir atitinkamų įstatymų nuostatomis.

Straipsnyje keliamos nemokamo gydymo taikymo užsienio valstybių piliečiams ir asmenims be pilietybės, valstybės laiduojamos (nemokamos) sveikatos priežiūros apimtys, nemokamos sveikatos priežiūros reglamentavimo problemos.

I ž a n g a

Teisė į nemokamą gydymą priskiriama socialinių žmogaus teisių grupei. Šiai žmogaus teisių grupei paprastai būdinga tai, kad jų įgyvendinimas ir užtikrinimas konkrečioje valstybėje paprastai priklauso nuo valstybės ekonominės padėties, kadangi siekiant, kad tokios teisės būtų įgyvendinamos tinkamai ir efektyviai, yra reikalingos tam tikros valstybės biudžeto lėšos. Valstybės biudžeto lėšų paskirstymas paprastai yra susijęs su valstybės politika vienoje ar kitoje srityje, todėl socialinių teisių įgyvendinimas yra susijęs su valstybės socialine politika, o konkrečiai teisės į nemokamą gydymą užtikrinimas dažniausiai priklauso nuo valstybės vykdomos sveikatos apsaugos politikos.

Kai kuriose valstybėse teisė į nemokamą gydymą nėra įtvirtinta konstitucijoje ir reglamentuojama vien tik įstatymų lygmeniu (Vokietija, JAV). Kai kuriose kitose valstybėse ši teisė įvairių nuostatų pavidalu įtvirtinama tų valstybių konstitucijose, taip jai suteikiant konstitucinę prigimtį. Pavyzdžiui,

Suomijos Respublikos Konstitucijos 19 straipsnyje numatyta, kad viešoji valdžia pagal įstatymą kiekvienam garantuoja pakankamą socialinį, sveikatos ar medicinos aptarnavimą, ji rūpinasi gyventojų sveikata, Estijos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnis nustato, kad kiekvienas asmuo turi teisę į sveikatos apsaugą, Latvijos Respublikos Konstitucijos 111 straipsnis nustato, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir garantuoja medicinos pagalbą. Kiek plačiau teisė į nemokamą gydymą formuluojama, pavyzdžiui, Lenkijos Respublikos Konstitucijos 68 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad kiekvienas turi teisę į sveikatos apsaugą; piliečiams, neatsižvelgiant į jų materialinę padėtį, viešoji valdžia užtikrina vienodas galimybes gauti medicinos pagalbą, finansuojamą iš viešųjų lėšų; medicinos pagalbos teikimo sąlygas ir apimtį nustato įstatymas; viešoji valdžia privalo ypač rūpintis vaikų, nėščių moterų, neįgalių asmenų ir pagyvenusių asmenų sveikata; arba Rusijos Federacijos Konstitucijoje, kurios 41 straipsnyje nustatyta, kad kiekvienas turi teisę į sveikatos apsaugos ir medicinos pagalbą, o medicinos pagalba valstybinėse ir municipalinėse sveikatos priežiūros įstaigose teikiama nemokamai, atitinkamo biudžeto, draudimo ir kitų įmokų lėšomis [1].

Teisės į nemokamą gydymą įtvirtinimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje teisė į nemokamą gydymą nustatyta 53 straipsnyje. Čia iš esmės deklaruojama teisė į sveikatos priežiūrą ir ganėtinai abstrakčiai formuluojami kai kurie sveikatos sistemos ir sveikatos priežiūros elementai [2, p. 337]. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą ir paslaugas žmogui susirgus, o įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką. Šios nuostatos įtvirtina vieną svarbiausių socialinių vertybių – žmogaus teisę į sveikatos priežiūrą. Valstybė, įgyvendindama konstitucines žmonių sveikatos apsaugos garantijas, turi užtikrinti tam tikrus asmens ir visuomenės sveikatos saugos ir priežiūros standartus [3, p. 489].

Konstitucijoje įtvirtinta iš esmės blanketinė norma, nukreipianti į nemokamos medicinos pagalbos ir nemokamo gydymo reglamentavimą įstatymais. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad teisė į nemokamą gydymą yra įtvirtinta pačioje Konstitucijoje, todėl ši teisė laikytina konstitucine teise. Įstatymui paliekama tik nustatyti šios teisės įgyvendinimo tvarką. Teisės į nemokamą gydymą įgyvendinimo pagrindus nustato Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas, taip pat kai kuriuos šios teisės įgyvendinimo aspektus reglamentuoja Sveikatos draudimo įstatymas, Sveikatos priežiūros įstaigų įstatymas ir kiti teisės aktai.

Analizuojant teisę į nemokamą gydymą kaip konstitucinę teisę svarbu išsiaiškinti valstybės įsipareigojimų dėl nemokamo gydymo pobūdį, asmenis, kuriems ši teisė yra taikoma, nemokamos medicinos pagalbos apimtį, įvertinti realias teisės į nemokamą gydymą įgyvendinimo galimybes ir pažvelgti į šią teisę atsižvelgiant į kai kuriuos Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika aiškinant Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje išdėstytas normas yra labai negausi – šios Konstitucijos nuostatos trumpai aptariamos keliuose Konstitucinio Teismo nutarimuose, daugiausiai susijusiuose su Lietuvos Respublikos biudžeto sudarymu.

Valstybės įsipareigojimai pagal Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalį

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtinant asmenų teisę į medicinos pagalbą vartojami žodžiai „valstybė rūpinasi ir laiduoja“, o apie nemokamą medicinos pagalbą tiesiogiai užsimenama tik tiek, kad jos teikimo tvarka nustatoma atskiru įstatymu. Toks Konstitucijos nuostatų formulavimas gali kelti klausimų, aiškinant, ar šios Konstitucijos nuostatos reiškia aiškų konstitucinį valstybės įsipareigojimą teikti asmenims nemokamą medicinos pagalbą. Todėl yra būtina išsiaiškinti, koks yra valstybės įsipareigojimų pobūdis pagal Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalį.

Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad rūpinimasis žmonių sveikata ir medicinos pagalbos bei paslaugų žmogui susirgus laidavimas traktuotini kaip valstybės funkcija [4], o iš Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostatos, jog valstybė rūpinasi žmonių sveikata, išplaukia, kad žmonių sveikatos apsauga yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas [5; 6]. Atsižvelgiant į tai darytina išvada, kad Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalis įtvirtina vieną iš valstybės funkcijų – rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Natūralu, kad tokiu atveju asmens negalėjimas pasinaudoti medicinos pagalba dėl lėšų trūkumo, kai kyla grėsmė asmens gyvybei, negalėtų būti laikomas tinkamu šios valstybės funkcijos įgyvendinimu. Atsižvelgiant į tai bei Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies pirmąjį ir antrąjį sakinius aiškinant kartu, galima teigti, jog valstybės pareiga

rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą žmogui susirgus apima ir nemokamos medicinos pagalbos teikimą, tik tokios nemokamos medicinos pagalbos teikimo tvarką ir apimtį turi nustatyti įstatymas.

Be to, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo 2 straipsnio 12 dalis nustato, kad valstybės laiduojama (nemokama) asmens sveikatos priežiūra – tai asmens sveikatos priežiūros paslaugos, apmokamos iš privalomojo sveikatos draudimo fondo, valstybės ar savivaldybės biudžetų. Atsižvelgiant į įstatyme pateikiamą sąvoką „valstybės laiduojama (nemokama) asmens sveikatos priežiūra“ galima teigti, kad įstatymų leidėjas Sveikatos sistemos įstatyme iš esmės susieja Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies pirmąjį ir antrąjį sakinius, pabrėždamas, kad valstybės pareiga rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus kartu reiškia ir valstybės pareigą teikti nemokamą medicinos pagalbą įstatymo nustatyta tvarka ir apimtimi. Tai taip pat patvirtina, kad nemokama medicinos pagalba sudaro valstybės įsipareigojimo rūpintis asmenų sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus dalį.

Atsižvelgiant į anksčiau išdėstytas nuostatas manytina, jog aiškinant Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies pirmąjį ir antrąjį sakinius kartu, galima teigti, kad pirmajame sakinyje nustatyta valstybės pareiga (funkcija) rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, reiškia ir teisės į nemokamą gydymą užtikrinimą. Tačiau pareigos užtikrinti nemokamą gydymą apimtį ir nemokamo gydymo teikimo tvarką paliekama nustatyti įstatymu. Be to, Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies antrajame sakinyje įtvirtinta blanketinė norma, kurioje yra taip pat įtvirtinta valstybės pareiga teikti nemokamą medicinos pagalbą, ir tik šios pagalbos teikimo tvarka ir apimtis paliekama reguliuoti įstatymu.

Asmenys, kuriems taikoma teisė į nemokamą gydymą

Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies pirmajame sakinyje įtvirtinant valstybės pareigą rūpintis sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, vartojama sąvoka „žmogus“. Tačiau to paties straipsnio tos pačios dalies antrajame sakinyje įtvirtinant, kad įstatymas nustato nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką, vartojama sąvoka „pilietis“. Aiškinant šias sąvokas gramatiškai galima pastebėti aiškų jų skirtumą – sąvoka „žmogus“ apima tiek Lietuvos Respublikos piliečius, tiek užsienio valstybių piliečius, tiek asmenis be pilietybės, t. y. kiekvieną asmenį, tuo tarpu sąvoka „pilietis“ apima tik Lietuvos Respublikos piliečius ir netaikoma kitų valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės. Apsiribojant tik tokiu aiškinimu išeitų, jog nors valstybė rūpinasi visų žmonių sveikata ir laiduoja paslaugas kiekvienam susirgusiam žmogui, tačiau nemokama medicinos pagalba įstatymų nustatyta tvarka teikiama tik Lietuvos Respublikos piliečiams visiškai ignoruojant kitus asmenis, kurie nėra Lietuvos piliečiai. Tačiau toks aiškinimas, mūsų nuomone, kelia abejonių.

Be to, aiškinant, kad Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies antrame sakinyje įtvirtinta teisė į nemokamą medicinos pagalbą suteikiama tik Lietuvos Respublikos piliečiams, toks aiškinimas būtų nesuderinamas su tos pačios dalies pirmajame sakinyje nustatyta valstybės pareiga rūpintis sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas susirgus kiekvienam žmogui – ne tik Lietuvos Respublikos piliečiams. Mūsų nuomone, antrasis Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies sakinyje įtvirtinta viena iš pagrindinių medicinos pagalbos laidavimo formų – nemokamą medicinos pagalbą, taip paaiškindamas ir papildydamas tos pačios dalies pirmąjį sakinį. Tokiu atveju asmenys, kuriems taikomas antrasis šios Konstitucijos normos sakinyje, neturėtų skirtis nuo asmenų, kuriems taikomas pirmasis sakinyje.

Konstitucinis Teismas dar 1995 m. sausio 24 d. išvadoje „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [7] konstatavo, jog Konstitucijos II skirsnyje („Žmogus ir valstybė“), taip pat preambulėje, III, IV ir XIII skirsniuose yra apibrėžtos teisės ir laisvės, kurios turi būti garantuojamos asmenims, esantiems Lietuvos Respublikos jurisdikcijoje. Be to, Konstitucinio Teismo nuomone, jei užsieniečiai ir asmenys be pilietybės Lietuvoje yra teisėtai, jie turi tokias pat teises ir laisves kaip ir Lietuvos Respublikos piliečiai, jeigu ko kita nenumato Konstitucija, įstatymai ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys [8, p. 150], t. y. jiems iš esmės taikomas nacionalinis režimas. Šiuo metu galiojančio Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties [9] 3 straipsnis taip pat nustato, kad užsieniečiai (šiuo įstatyme užsieniečiais vadinami tiek kitų valstybių piliečiai, tiek asmenys be pilietybės) Lietuvoje turi tas teises ir laisves, kurias numato Lietuvos Respublikos Konstitucija, tarptautinės sutartys, Lietuvos Respublikos įstatymai ir Europos Sąjungos teisės aktai, o tai reiškia, kad iš esmės užsienio valstybių piliečiai ir asmenys be pilietybės naudojami tokiomis pat teisėmis kaip ir Lietuvos Respublikos piliečiai. Atsižvelgiant į tai, įstatymas tu-

rėtų nustatyti nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką ne tik Lietuvos Respublikos piliečiams, bet ir užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės.

Kadangi Konstitucija nustato, jog nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką nustato įstatymas, nagrinėjant subjektus, kuriems ši teisė taikoma, reikėtų paminėti ir kai kuriuos sveikatos sistemą reglamentuojančius įstatymus. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo [10] 5 straipsnyje kaip vienas iš sveikatinimo veiklos reguliavimo principų nurodyta asmens teisių turėti kuo geresnę sveikatą lygybė, nesvarbu, kokios jis būtų lyties, rasės, tautybės, pilietybės, socialinės padėties ir profesijos. Taigi pripažįstama ne tik Lietuvos Respublikos piliečių, bet ir užsienio valstybių piliečių ar asmenų be pilietybės teisė turėti kuo geresnę sveikatą, o tai sudaro prielaidas teigti, kad ir Sveikatos sistemos įstatymas pripažįsta užsienio valstybių piliečių ir asmenų be pilietybės teisę į gydymą. Be to, Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymo [11] 6 straipsnis numato, kad privalomuoju sveikatos draudimu gali būti draudžiami ne tik Lietuvos piliečiai, bet ir kitų valstybių piliečiai bei asmenys be pilietybės. Pastarieji asmenys, kaip ir Lietuvos Respublikos piliečiai, gali patekti į sveikatos draudimo sistemą, ir jiems gali būti garantuojamas nemokamas gydymas, kaip jis yra suprantamas pagal dabar galiojančius teisės aktus (galiojantys teisės aktai asmenų, apdraustų privalomuoju sveikatos draudimu, gydymą priskiria prie nemokamo gydymo).

Sveikatos sistemos įstatymo 49 straipsnis nustato, kad teisę gauti valstybės laiduojamą (nemokamą) asmens sveikatos priežiūrą turi Lietuvos Respublikos, kitų valstybių piliečiai ir asmenys be pilietybės, nuolat gyvenantys Lietuvoje, o užsienio šalių piliečiams, asmenims be pilietybės, nepriskiriamais nuolatiniais gyventojams, būtinoji medicinos pagalba (viena iš valstybės laiduojamos sveikatos priežiūros formų) teikiama Sveikatos apsaugos ministerijos nustatyta tvarka, jei kitaip nenustato Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Kaip matyti iš sveikatos sistemos įstatymo nuostatų, visi nuolatiniai Lietuvos gyventojai turi teisę gauti valstybės laiduojamą (nemokamą) medicinos pagalbą, tačiau tokia teisė nenuolatinį Lietuvos gyventojų atžvilgiu įgyvendinama Sveikatos apsaugos ministerijos nustatyta tvarka, ir iš įstatymo nėra iki galo aišku, ar tokie asmenys galėtų gauti valstybės laiduojamą (nemokamą medicinos pagalbą) Lietuvoje. Ir nors remiantis atitinkamais Sveikatos apsaugos ministro įsakymais [12] galima teigti, jog ir nenuolatiniais Lietuvos gyventojams yra garantuojama tam tikra nemokama medicinos pagalba (būtinoji medicinos pagalba), tačiau tai, jog šis klausimas nėra iki galo reglamentuotas įstatymo, galima laikyti įstatymo trūkumu – Konstitucija aiškiai nurodo, kad nemokamos medicinos pagalbos teikimo tvarka turi būti nustatyta įstatymo.

Apibendrinant anksčiau išdėstytas nuostatas bei pateiktą Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies interpretavimą kituose teisės aktuose, taip pat atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo ne kartą akcentuotą Konstitucijos sisteminio aiškinimo principą bei Konstituciją kaip vientisą aktą, galima teigti, kad Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė į nemokamą medicinos pagalbą valstybinėse gydymo įstaigose turėtų būti taikoma ne tik Lietuvos Respublikos piliečiams, bet ir kitiems Lietuvos Respublikos jurisdikcijoje esantiems asmenims – užsienio valstybių piliečiams ir asmenims be pilietybės. Tačiau nemokamos medicinos pagalbos, kuria gali pasinaudoti nenuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, apimtis turėtų būti nustatyta įstatymuose.

Nemokamos medicinos pagalbos apimtis

Nagrinėjant konstitucinę teisę į nemokamą gydymą reikia išsiaiškinti, kokia nemokama medicinos pagalba turi būti teikiama remiantis Konstitucija ir galiojančiais kitais teisės aktais, t. y. kokia yra valstybės laiduojamos (nemokamos) asmens sveikatos priežiūros (medicinos pagalbos) apimtis.

Atkreiptinas dėmesys, kad kaip nurodyta anksčiau, Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalis, įtvirtindama valstybės pareigą rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus (o tai iš esmės apima ir nemokamos medicinos pagalbos teikimą), tokios pagalbos apimtį ir teikimo tvarkos nenustato. Šiuos klausimus paliekama reguliuoti atitinkamu įstatymu. Todėl siekiant nustatyti nemokamos medicinos pagalbos teikimo apimtį būtina atsižvelgti į atitinkamų įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatas bei nustatyti, ar tokia įtvirtinta nemokamos medicinos pagalbos apimtis užtikrina Konstitucijoje numatytos atitinkamos valstybės pareigos įgyvendinimą.

Sveikatos sistemos įstatymo 47 straipsnis nustato, kad valstybės laiduojamos sveikatos priežiūros mastai numatomi įvertinus gyventojų demografinius, sveikatos ir aplinkos kokybės rodiklius ir jų kitimo tendencijas. Tai iš esmės deklaratyvi nuostata, kuri yra pagrindas nustatant nemokamos medicinos pagalbos teikimo apimtį.

Taip pat nagrinėjant konstitucinę teisę į nemokamą gydymą ir nagrinėjant nemokamo gydymo apimtį reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad nemokamo gydymo užtikrinimas yra glaudžiai susijęs su valstybės ekonomine padėtimi ir finansinėmis galimybėmis – siekiant užtikrinti šios teisės įgyvendinimą,

valstybė turi garantuoti, kad nemokamas gydymas būtų apmokamas iš valstybės biudžeto, ir atitinkamai privalo skirti biudžeto asignavimus nemokamam gydymui užtikrinti. Tačiau valstybės finansinės galimybės nėra ir negali būti beribės, ir todėl tarp žmogaus teisėtų interesų ir visuomenės bei valstybės reikmių turi būti tam tikra pusiausvyra [4]. Atsižvelgiant į tai garantuojamo nemokamo gydymo apimtis priklauso taip pat ir nuo to, kokį finansavimą šiai funkcijai įgyvendinti valstybė yra pajėgi skirti ir kokį finansavimą skiria. Todėl įstatyme nustatant nemokamos medicinos pagalbos apimtį turėtų būti atsižvelgiama ir į galimybes finansuoti tokios nemokamos pagalbos teikimą.

Konstitucijos 53 straipsnio nuostatų nereikėtų traktuoti kaip valstybinių gydymo įstaigų absoliučią pareigą teikti išskirtinai nemokamą ir viską apimančią medicinos pagalbą. Šio Konstitucijos straipsnio interpretavimas turėtų būti grindžiamas kompromisu tarp asmens konstitucinės teisės į nemokamą gydymą ir valstybės ekonominių sąlygų [2, p. 337].

Nemokamos sveikatos priežiūros apimtis nustatyta Sveikatos sistemos įstatyme, kuris pateikia gana platų valstybės laiduojamos (nemokamos) asmens sveikatos priežiūros sričių sąrašą. Sveikatos sistemos įstatymo 47 straipsnis pateikia gana išsamų valstybės laiduojamos (nemokamos) sveikatos priežiūros sričių sąrašą – valstybės laiduojamai nemokamai sveikatos priežiūrai priskiriama būtinoji medicinos pagalba; Lietuvos Respublikos karių asmens sveikatos priežiūra; papildomai per programas remiama policijos ir kitų vidaus reikalų pareigūnų asmens sveikatos priežiūra; asmenų, sulaikytų policijos, esančių kardomojo kalnimo vietose, nuteistųjų bei pabėgėlių ir nelegalių migrantų asmens sveikatos priežiūra; apdraustųjų privalomuoju sveikatos draudimu, nurodytų Sveikatos draudimo įstatyme, asmens sveikatos priežiūra; asmenų, sergančių ligomis, kurių sąrašą tvirtina Sveikatos apsaugos ministerija, galūnių, sąnarių, kitų organų protezavimas; asmenų, sergančių tuberkulioze, lytiniu keliu plintančiomis ligomis, ŽIV (AIDS), užkrečiamosiomis, endokrininėmis, psichikos, onkologinėmis ligomis, priklausomybės nuo alkoholio sindromu, narkomanijomis, toksikomanijomis ir kitomis Sveikatos apsaugos ministerijos nustatyto sąrašo ligomis bei nėščiąjų asmens sveikatos priežiūra; Sveikatos apsaugos ministerijos nustatyto sąrašo vaistų ir medicinos pagalbos priemonių, kompensuojamų iš privalomojo sveikatos draudimo biudžeto, kompensavimas apdraustiesiems; visuomenės sveikatos priežiūra pagal Sveikatos apsaugos ministerijos patvirtintą būtinųjų visuomenės sveikatos priežiūros priemonių ir paslaugų nomenklatūrą; kraujo donorystė.

Kaip matyti, Sveikatos sistemos įstatyme pateikiamas gana platus valstybės laiduojamos (nemokamos) sveikatos priežiūros sričių sąrašas. Dauguma nemokamos sveikatos priežiūros sričių yra susiję su tam tikromis asmenų grupėmis, kurių sveikatos priežiūra dėl jų specifinės padėties, sergamų ligų ar einamų pareigų yra apmokama iš valstybės biudžeto lėšų. Labiau viską apimančios nemokamos sveikatos priežiūros sritys yra būtinoji medicinos pagalbos (kuri galėtų būti laikoma viena iš pagrindinių nemokamos sveikatos priežiūros sričių) ir apdraustųjų privalomuoju sveikatos draudimu asmenų sveikatos priežiūra. Sveikatos sistemos įstatymas į nemokamos sveikatos priežiūros sritį įtraukia ne tik būtinąją medicinos pagalbą ir valstybės lėšomis apmokamą kai kurių asmenų sveikatos priežiūrą, bet ir kitų asmenų, už kuriuos mokamos privalomojo sveikatos draudimo įmokos, sveikatos priežiūrą. Tačiau pastarųjų asmenų sveikatos priežiūra yra draudiminio pobūdžio, o ne nemokamo pobūdžio – tokie asmenys nereguliariai moka sveikatos draudimo įmokas arba tokios draudimo įmokos yra mokamos už juos. Todėl kyla klausimas, ar Sveikatos priežiūros įstatymas ne per daug išplečia nemokamos sveikatos priežiūros sampratą – draudiminio pobūdžio medicinos pagalba neturėtų būti vadinama nemokama, kadangi ji nėra nemokamo pobūdžio – norint ją gauti, už asmenį turi būti mokamos draudimo įmokos. Kita vertus, toks reguliavimas asmenų teisių neapriboja, atvirkščiai, įvardijant apdraustųjų privalomuoju sveikatos draudimu sveikatos priežiūrą kaip valstybės laiduojamą (nemokamą) medicinos pagalbą, valstybės įsipareigojimai praplečiami taip, kad valstybė privalo sveikatos draudimo sistemą organizuoti taip, jog sveikatos draudimas būtų prieinamas kaip įmanoma gausesniam asmenų būriui.

Svarbiausia valstybės laiduojamos (nemokamos) sveikatos priežiūros sritis yra būtinoji medicinos pagalba. Garantuodama būtinąją medicinos pagalbą visiems asmenims, valstybė bent minimaliai užtikrintų Konstitucijoje numatytos pareigos rūpintis žmonių sveikata bei laiduoti medicinos pagalbą ir paslaugas žmogui susirgus, vykdydama.

Remiantis Sveikatos sistemos įstatymu valstybės laiduojama (nemokama), taip pat ir būtinoji, asmens sveikatos priežiūra teikiama nemokamai, už šios priežiūros paslaugas iš paciento negali būti reikalaujama papildomo užmokesčio. Tai, kas priskiriama būtinajai medicinos pagalbai, yra detalizuojama atitinkamuose Sveikatos apsaugos ministro įsakymuose. Remiantis jais, būtinajai medicinos pagalbai priskiriama pirmoji medicinos pagalba ir asmens sveikatos priežiūros įstaigose (teikiančiose ambulatorines ir (ar) stacionarines paslaugas) teikiama skubi medicinos pagalba [12]. Pirmoji medicinos pagalba – tai svarbiausi tikslingi veiksmai, skirti padėti kitų ar savo sveikatai bei gyvybei, pa-

naudojant turimas medicinos ir (ar) kitokias priemones bei medžiagas, kol nukentėjusiajam (pacientui) bus pradėta teikti skubioji institucinė medicinos pagalba arba paciento būklė taps normali, arba bus konstatuota jo mirtis. Skubioji medicinos pagalba – tai tokia medicinos pagalba, kuri teikiama nedelsiant arba neatidėliotai, kai dėl ūmių klinikinių būklių gresia pavojus paciento ir (ar) aplinkinių gyvybei arba tokios pagalbos nesuteikimas laiku sukelia sunkių komplikacijų grėsmę pacientams. Būtinoji (pirmoji ir skubioji) medicinos pagalba asmens sveikatos priežiūros įstaigose teikiama visiems pacientams.

Nagrinėjant teisę į nemokamą gydymą taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad yra svarbu užtikrinti tokio nemokamo gydymo prieinamumą – valstybė turi užtikrinti visumą priemonių, kurios leistų asmeniui laiku ir tinkamai pasinaudoti garantuojama nemokama medicinos pagalba, bei nemokamo gydymo priimtinumą – turi būti užtikrinama teikiamų paslaugų kokybė ir veiksmingumas bei jų atitiktis medicinos mokslo principams bei medicinos etikos reikalavimams, taip pat asmens sveikatos priežiūros paslaugų ekonominis, komunikacinis ir organizacinis priimtumas asmeniui ir visuomenei [13].

Iš pateiktų teisės aktų nuostatų galima daryti išvadą, kad viena iš nemokamos medicinos pagalbos (nemokamo gydymo) sričių – būtinoji medicinos pagalba turi būti teikiama visiems asmenims nemokamai. Taigi bent minimaliai yra įgyvendinama asmenų teisė į nemokamą gydymą bei valstybės pareiga rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Sveikatos sistemos įstatymas praktiškai tik išvardija valstybės laiduojamos (nemokamos) medicinos pagalbos sritis, o detalesnis reglamentavimas pateikiamas Sveikatos apsaugos ministro įsakymuose, o tai, siekiant aiškaus teisės į nemokamą gydymą įtvirtinimo bei aiškaus nemokamo gydymo apimtį apibrėžimo, yra laikytina ydinga praktika. Tuo labiau, kad Konstitucijos 53 straipsnis aiškiai nurodo, kad nemokamos medicinos pagalbos teikimo tvarka turi būti reglamentuota įstatymo.

Teisė į nemokamą gydymą kai kurių Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų kontekste

Nagrinėjant asmens konstitucinę teisę į nemokamą gydymą į Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies ir atitinkamų įstatymų nuostatas reikėtų trumpai pažvelgti kai kurių Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų kontekste.

1966 m. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto [14] 12 straipsnyje nustatyta, kad valstybės, šio Pakto šalys, pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę turėti kuo geriausią fizinę ir psichinę sveikatą, o kaip viena iš priemonių, kurių valstybės imasi šiai teisei visiškai įgyvendinti, yra sąlygų, užtikrinančių visiems medicinos paslaugas ir medicinos priežiūrą susirgus, sudarymas. Konstitucijos 53 straipsnis nustato, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, o įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką. Kaip nurodyta anksčiau, ši valstybės pareiga pasireiškia visų jos jurisdikcijoje teisėtai esančių asmenų atžvilgiu ir visų pirma apima būtinąją medicinos pagalbą, o kai kurių asmenų kategorijų atžvilgiu ir kitą medicinos pagalbą bei medicinos pagalbą, apmokamą iš privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto. Todėl galima teigti, jog egzistuojantis valstybės laiduojamos (nemokamos) medicinos pagalbos įtvirtinimas Konstitucijoje ir įstatymuose iš esmės atitinka Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 12 straipsnyje nustatytą įsipareigojimą (tačiau šiuo atveju nėra vertinama teisės į nemokamą gydymą įgyvendinimo galimybių atitiktis pakto nuostatoms).

Europos socialinės chartijos (pataisytos) [15] 13 straipsnyje numatyta, kad siekdamas užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta teisė į socialinę paramą ir medicinos pagalbą, šalys įsipareigoja užtikrinti, kad kiekvienas asmuo, kuris neturi pakankamai lėšų pragyvenimui ir kuris negali gauti tokių lėšų savo pastangomis ar iš kitų šaltinių, ypač iš socialinės apsaugos sistemos, gautų reikiamą paramą, o susirgęs – priežiūrą, būtiną pagal jo sveikatos būklę. Šiuo atveju remiantis Lietuvos Konstitucija ir kitais teisės aktais būtų galima kalbėti apie garantuojamą būtinąją medicinos pagalbą, kuri teikiama nemokamai taip įgyvendinant visų asmenų teisę gauti bent jau būtinąją medicinos pagalbą.

Kita vertus, nurodyti tarptautiniai dokumentai tiesiogiai nenumato aiškaus prie jų prisijungusių valstybių įsipareigojimo teikti nemokamą medicinos pagalbą. Tačiau netiesiogiai teisės į nemokamą gydymą pripažinimą galima atskleisti iš įsipareigojimo imtis tokių priemonių, kurios užtikrintų visiems asmenims medicinos pagalbą susirgus, jei vienintele pagrįsta, efektyvia ir proporcinga priemone esant tokioms aplinkybėms būtų laikomas būtent laisvas ir nemokamas gydymo prieinamumas. Tačiau apsispręsti dėl konkrečių priemonių parinkimo palikta pačioms valstybėms. Nurodytos tarptautinių dokumentų nuostatos rodo siekį ne tik nustatyti nemokamos medicinos pagalbos teikimo garan-

tijas, bet ir užtikrinti galutinį šios pagalbos teikimo rezultatą – kad būtų suteiktos sveikatos priežiūros paslaugos, būtinos pagal kiekvieno asmens sveikatos būklę. Todėl kategoriškai negalima atmesti valstybės galimybės nustatyti privalomą mokėjimą už suteiktas medicinos paslaugas, jei tokios priemonės konkrečios valstybės atžvilgiu nekludo įvykdyti tarptautinius įsipareigojimus sveikatos apsaugos srityje. Tačiau kalbant apie Konstitucijoje įtvirtintą teisę į nemokamą gydymą galima teigti, kad visais atvejais Konstitucijoje įtvirtinta valstybės pareiga rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, atitinka minimalias garantijas, prisiimtas Lietuvos Respublikos ratifikuojant nurodytus tarptautinius dokumentus.

Išvados

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje teisė į nemokamą gydymą yra įtvirtinta 53 straipsnio 1 dalyje. Iš esmės deklaruojama teisė į nemokamą gydymą ir gana abstrakčiai formuluojami kai kurie sveikatos priežiūros sistemos elementai, nurodant, kad nemokamos medicinos pagalbos teikimo tvarką nustato įstatymas.

Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje nustatyta valstybės pareiga rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus reiškia taip pat valstybės pareigą užtikrinti teisę į nemokamą gydymą tam tikrais atvejais. Tačiau nemokamo gydymo apimtį ir nemokamo gydymo teikimo tvarką paliekama nustatyti įstatymu.

Nepaisant Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje vartojamų skirtingų sąvokų „žmogus“ ir „pilietis“, minimali (būtinoji) nemokama medicinos pagalba turėtų būti suteikiama visiems Lietuvoje esantiems asmenims – tiek Lietuvos Respublikos piliečiams, tiek užsienio valstybių piliečiams, tiek asmenims be pilietybės, kadangi ši valstybės pareiga išplaukia iš Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos pareigos rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus.

Minimalus asmenų teisės į nemokamą gydymą įgyvendinimas – užtikrinimas, kad bent jau būtinoji medicinos pagalba būtų teikiama visiems nemokamai ir atitiktų prieinamumo ir priimtumo kriterijus.

Konstitucijoje įtvirtinta valstybės pareiga rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus bei šios pareigos, įskaitant ir teisės į nemokamą gydymą įtvirtinimą, reglamentavimas įstatymais atitinka minimalias garantijas, prisiimtas Lietuvos Respublikos pagal atitinkamas Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto bei Europos socialinės chartijos (pataisytos) nuostatas.

LITERATŪRA

1. **Užsienio** šalių konstitucijos / Sudarytojai E. Jarašiūnas ir G. Mesonis. – Vilnius: LTU, 2004.
2. **Birmontienė T.** Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: LTU, 2004.
3. **Lietuvos Respublikos** Konstitucijos komentaras (I dalis) / Ats. red. K. Jovaišas. – Vilnius, 2000.
4. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos 2001 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo (2000 m. gruodžio 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos savivaldybių biudžetų pajamų dydį ir išlyginimą lemiančių rodiklių tvirtinimo 2001, 2002 ir 2003 metams įstatymo ir Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 16 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios. 2002. Nr. 5–186.
5. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios. 2002. Nr. 28–1003.
6. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 4 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija), 2 straipsnio 1 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 3 straipsnio 1 dalies 2 punkto (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 straipsnio 2 dalies (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija), 13 straipsnio (2000 m. liepos 18 d. redakcija), 30 straipsnio 1 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) bei 44 straipsnio 4 dalies (2002 m. birželio 20 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 67 „Dėl alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių 7 bei 9 punktų (2001 m. sausio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios. 2004. Nr. 15–465.

7. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo išvada dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtąjį protokolą 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios. 1995. Nr. 9–199.
8. **Jočienė D.** Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius: Eugrimas, 2000.
9. **Lietuvos Respublikos** įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties // Valstybės žinios. 2004. Nr. 73–2539.
10. **Lietuvos Respublikos** sveikatos sistemos įstatymas // Valstybės žinios. 1994. Nr. 63–1231; nauja įstatymo redakcija // Valstybės žinios. 1998. Nr. 112–3099.
11. **Lietuvos Respublikos** sveikatos draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 55–1287; nauja įstatymo redakcija // Valstybės žinios. 2002. Nr. 123–5512.
12. **Lietuvos Respublikos** sveikatos apsaugos ministro 2004 m. balandžio 8 d. įsakymas dėl būtiniosios medicinos pagalbos ir būtiniosios medicinos pagalbos paslaugų teikimo tvarkos bei masto patvirtinimo // Valstybės žinios. 2004. Nr. 55–1915.
13. **Lietuvos Respublikos** pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 102–2317; nauja įstatymo redakcija // Valstybės žinios. 2004. Nr. 115–4284.
14. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 77–3290.
15. Europos socialinė chartija // Valstybės žinios. 2001. Nr. 49–1704.

Constitutional Right to Free of Charge Treatment: Problems of Interpretation

Laimonas Markauskas
Mykolas Romeris University

Keywords: *right to free of charge treatment, social rights, interpretation, health system, health care, health acceptability, health care accessibility, free of charge treatment, state guaranteed medical aid, essential medical aid.*

SUMMARY

The right to free of charge treatment belongs to the group of social human rights. The implementation of this group of human rights usually depends on the economic situation of the state and its social policy, and, in particular, right to free charge treatment depends on the health protection policy of the state. Nevertheless, in lots of cases the right to free of charge treatment has constitutional basis, as the grounds for this human right are established in the constitutions of the states (e.g. Finland, Estonia, Latvia, Poland, Russia, etc.).

In Lithuania the right to free of charge health protection is established in Article 53 of the Constitution of the Republic of Lithuania, which establishes that the state shall take care of people's health and shall guarantee medical aid and services in the event of sickness, and the procedure for providing medical aid to citizens free of charge at state health care institutions shall be established by law. In fact, the obligation of the state to take care of people's health and guarantee medical aid and services in the event of sickness, includes the obligation to guarantee the right to the free of charge treatment, however, the extent of such free of charge treatment, and the procedure of the rendering of free of charge treatment shall be established by laws.

In order to comply with the minimum standards of free of charge treatment, at least the essential medical aid shall be guaranteed to all persons, and such aid shall comply with accessibility and acceptability principles.

The right to certain free of charge treatment shall be guaranteed not only to the citizens of the state, but also to the foreigners and stateless persons. This right is guaranteed through the essential medical aid, which, according to applicable Lithuanian laws shall be provided free of charge to all persons. In addition, foreigners and stateless persons, under certain conditions may acquire health insurance, what would also guarantee for them certain medical services free of charge.

The article discusses the establishment of the right to free of charge treatment in the Constitution of the Republic of Lithuania and other laws, analyses the nature of the obligations of the state under Article 53 of the Constitution, groups of persons, to which the right to free of charge treatment shall be applied, the extent of free of charge treatment and procedure of rendering of free of charge treatment.